

Agata Zygmunt

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Potencjał demograficzny Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii — szanse, zagrożenia, perspektywy

Abstract: The article is an attempt to estimate the demographic resources of the “Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia” (Upper Silesian and Zagłębie Metropolis). Some universal demographic processes can be observed in the communities constituting it, such as population ageing, population outflow, but their dynamics and detailed parameters of vital and migration statistics indicate a wide diversity of demographic potential in the metropolis. The author compares and analyzes selected indicators of demographic potential, such as: total number of population, population density, population structure by sex and age, as well as basic vital and migration statistics for 41 communes of the Metropolis of Upper Silesia and Zagłębie.

Key words: metropolis, Upper Silesian and Zagłębie Metropolis, demographic potential, population processes

Wprowadzenie

Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia (GZM) powstała 1 lipca 2017 roku na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 2017 roku (Dz.U. 2017, poz. 1290). Stanowi ona obecnie największy ośrodek miejski w kraju — obejmuje obszar 2500 km², zamieszkały przez prawie 2 300 tys. mieszkańców 41 gmin województwa śląskiego (www.gzm.org.pl).

Powołanie do życia GZM, jak również uregulowanie sposobu jej funkcjonowania, określone w ustawie o związku metropolitalnym w województwie śląskim (Dz.U. 2017, poz. 730), jest bez wątpienia dużym sukcesem, który jednak niesie sporo wyzwań zarówno dla samorządowców, jak i dla mieszkańców gmin tworzących

tę metropolię. Jak twierdzi Tomasz Pietrzykowski, zainicjowanie funkcjonowania w województwie śląskim metropolii oznacza bowiem początek „prawdziwej gry o przyszłość Śląska jako ośrodka miejskiego, centrum gospodarczo-cywilizacyjnego, liczącego się na mapie nie tylko Polski, ale także Europy i świata. To wyzwanie budowy Śląska XXI wieku, różniącego się od przemysłowo-górniczego regionu, jakim ten region był przez ostatnie trzy stulecia, choć czerpiącego z najlepszych tradycji ukształtowanych w tej epoce” (Pietrzykowski, 2017, s. 6). Utworzenie GZM jawi się więc jako szansa na podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności gospodarczej województwa śląskiego, przyspieszenie tempa rozwoju tego regionu czy na poprawę jakości życia mieszkańców przez połączenie sił i możliwości, jakimi dysponują wszystkie wchodzące w jej skład gminy. Warto podkreślić, że beneficjentem korzystnej zmiany wywołanej przez integrację w ramach metropolii ma być nie tylko województwo śląskie czy GZM traktowane jako zintegrowane organizmy terytorialne, ale także każda gmina stanowiąca część tego obszaru.

Konurbację górnośląską postrzega się często jako naturalne miejsce dla powstania metropolii ze względu na wzajemne powiązania gospodarcze i infrastrukturalne oraz fluktuację mieszkańców tworzących ją miast. Niemniej jednak nie należy się spodziewać, że proces tworzenia jednolitego obszaru miejskiego, jakim ma zostać GZM, nie będzie napotykał przeszkód. Wyzwaniem dla samorządowców będzie z pewnością ściślejsza niż do tej pory współpraca z pozostałymi gminami i wynikająca z tego potrzeba zmiany przyjmowanej dotychczas perspektywy, ukierunkowanej na realizację partykularnych interesów własnego miasta, na myślenie i działanie na rzecz metropolii postrzeganej jako jeden wspólnotowy organizm. Nie mniej ważne będzie przekonanie do projektu, jakim jest GZM, mieszkańców gmin, które ją tworzą. Chodzi bowiem o to, by procesom modernizacji, uatrakcyjniania przestrzeni miejskiej, transportu publicznego, usług komunalnych czy przestrzeni publicznych towarzyszyło kreowanie nowej wizji regionu, zakładającej uznanie metropolizacji za proces ważny, potrzebny i słuszny przez ludzi zamieszkujących obszar GZM (Pietrzykowski, 2017, s. 6). Taka legitymacja jest warunkiem pomyślnego funkcjonowania tej struktury, ponieważ najważniejszym zasobem metropolii są ludzie. Mówiąc wprost — metropolia jest dla ludzi i tworzą ją ludzie, dlatego od ich aktywności, przekonań, opinii i postaw zależeć będzie jej kształt i perspektywy rozwoju.

Przed władzami GZM stoi wiele trudnych zadań i decyzji do podjęcia. Określenie priorytetów działania, opracowanie spójnej wizji rozwoju czy wypracowanie modelu zarządzania metropolią to tylko część z nich. Niezależnie od przyjętej strategii działania wdrożenie konkretnych rozwiązań wymaga szczegółowej diagnozy sytuacji społeczno-ekonomicznej. Przyjmując założenie, że największym bogactwem regionu jest kapitał ludzki (Karolczak, 2017, s. 9), należy uznać, że jednym z ważniejszych elementów takiej diagnozy powinna stać się analiza zasobów demograficznych nowo powstałej metropolii. Stan i struktura ludności, jak również zmiany w ruchu naturalnym i wędrownym w sposób znaczący wpływają bowiem na kapitał społeczny danego obszaru, determinując tym samym jego możliwości rozwojowe.

Niniejszy tekst stanowi próbę oszacowania demograficznych zasobów GZM, która jest obszarem mocno zróżnicowanym pod względem natężenia procesów ludnościowych. W tworzących ją gminach można zaobserwować pewne procesy demograficzne o charakterze uniwersalnym, jak starzenie się populacji czy odpływ ludności, jednak już ich dynamika oraz szczegółowe parametry ruchu naturalnego i wędrownego wskazują na duże zróżnicowanie potencjału ludnościowego na obszarze GZM. W tym kontekście warto zastanowić się, w jakim stopniu ujawniające się różnice stanowią barierę, a w jakim stopniu szansę rozwojową dla nowo powstałej Metropolii.

Potencjał demograficzny województwa śląskiego

Szacowanie potencjału demograficznego warto rozpocząć od wyjaśnienia tego pojęcia. Zazwyczaj potencjał demograficzny (ludnościowy) rozumiany jest jako ogół zasobów, możliwości, zdolności i mocy tkwiących w zasobach ludzkich danego obszaru (Krupowicz, 2008, s. 20). Podstawowymi miarami potencjału ludnościowego jest rozmiar populacji (jej stan), jak również struktura ludności według wieku. Bardziej precyzyjne analizy uwzględniają dodatkowo wskaźniki charakteryzujące ruch naturalny (głównie miary natężenia urodzeń i zgonów) oraz ruch wędrowny ludności.

Wielu badaczy akcentuje znaczący wpływ potencjału demograficznego na możliwości społeczno-gospodarcze regionów, identyfikując go jako „siłę napędową” ich rozwoju, dlatego też relatywnie często analizuje się potencjał ludnościowy w powiązaniu z potencjałem gospodarczym, wskazując na silne zależności występujące między tymi zasobami (por. np. Kłusek, 2017; *Wpływ potencjału...*, 2013; Krupowicz, 2008). W dostępnych analizach prowadzonych na gruncie polskim potencjał demograficzny obliczany jest na ogół dla regionów w celu porównania poziomu ich rozwoju. Uwzględnia się przy tym wybrane miary struktur i natężenia procesów demograficznych, a na ich podstawie konstruuje wskaźnik syntetyczny, który umożliwia przeprowadzenie analiz porównawczych¹. Do wskaźników najczęściej branych pod uwagę należą: współczynnik obciążenia ekonomicznego (liczba osób w wieku nieprodukcyjnym, tj. przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym,

¹ Najczęściej stosowaną metodą pozwalającą na konstrukcję syntetycznego wskaźnika rozwoju jest tzw. metoda Perkala. Procedura metodologiczna obejmuje dwa etapy. Pierwszy z nich polega na normalizacji poszczególnych mierników przyjętych do badań, w wyniku czego wszystkie mierniki wyrażone w jednostkach standaryzowanych stają się porównywalne i można je sumować. W przypadku procedury obliczania potencjału demograficznego lub ekonomicznego na tym etapie eliminuje się te zmienne, które zawierają powtarzające się informacje. Drugi etap obejmuje obliczenie syntetycznych wskaźników poziomu rozwoju regionalnego. Wskaźniki te mogą przyjmować wartości w granicach od -3 do 3, przy czym regiony rozwinięte będą miały wartości tego wskaźnika powyżej 0, regiony średnio rozwinięte — bliskie 0, a regiony słabo rozwinięte — poniżej 0. Za podobne uznawane są regiony o zbliżonych wartościach wskaźników (por. Szymała, 2000).

przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym), przyrost naturalny w przeliczeniu na 1 tys. ludności oraz saldo migracji w przeliczeniu na 1 tys. ludności.

Ranking województw uwzględniający wielkość potencjału demograficznego i gospodarczego wyliczonego z zastosowaniem opisanej metodologii został przygotowany przez Mazowiecki Ośrodek Badań Regionalnych na podstawie wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku (*Wpływ potencjału...*, 2013). Województwa uszeregowano pod względem wartości wskaźnika syntetycznego w porządku malejącym, włączając każde z nich do jednej z trzech klas (klasa I — województwa o najwyższym poziomie potencjału demograficznego, klasa II — województwa o średnim poziomie potencjału demograficznego, zaś klasa III — województwa o niskim poziomie potencjału demograficznego). Pozycja województwa śląskiego w opracowanym rankingu jest niska — znajduje się ono na 11 pozycji z ujemną wartością potencjału demograficznego (−0,150, II klasa województw). Co ciekawe, w klasyfikacji uwzględniającej potencjał gospodarczy, opracowanej w sposób analogiczny do rankingu województw pod względem wartości potencjału demograficznego, pozycja województwa śląskiego jest znacząco wyższa — zajmuje ono czwartą lokatę (wartość wskaźnika Perkala wynosi 0,701 i pozwala zaliczyć województwo śląskie do województw I klasy). Województwo śląskie jest niewątpliwie jednym z najbardziej atrakcyjnych inwestycyjnie, jest też regionem wielkich możliwości i aspiracji, niemniej jednak jego słabością są kurczące się zasoby ludnościowe. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywać należy — między innymi — w wysokim wskaźniku urbanizacji tego województwa (w 2015 roku wartość tego wskaźnika wyniosła 77,1%, podczas gdy w skali ogólnopolskiej 60,3%). Miasta są ważnymi centrami kapitału ludzkiego, ekonomicznego, technologicznego i kulturowego (*Wpływ potencjału...*, 2013), a zatem to właśnie głównie procesy dokonujące się w miastach silnie determinują rozwój zarówno gospodarczy, jak i demograficzny regionu. I tak, o ile sytuację ekonomiczną województwa śląskiego ocenia się pozytywnie, o tyle sytuacja demograficzna jest — w porównaniu z innymi regionami w Polsce — zdecydowanie niekorzystna, co stanowi czynnik istotny, gdyż jedną z poważniejszych barier wzrostu gospodarczego, która obecnie nabiera szczególnego znaczenia, jest właśnie bariera demograficzna (Kłusek, 2017, s. 233). Można wobec tego przypuszczać, że gdyby udało się ograniczyć negatywne trendy demograficzne w tym regionie, tempo wzrostu gospodarczego byłoby jeszcze większe niż do tej pory.

Konstrukcja syntetycznego wskaźnika potencjału demograficznego znajduje zastosowanie głównie w analizie sytuacji regionów, dlatego też w niniejszym tekście przeanalizowane i porównane zostaną wartości wybranych wskaźników cząstkowych w poszczególnych gminach GZM. Pozwoli to na wstępne oszacowanie potencjału ludnościowego tego obszaru oraz na ukazanie jego przestrzennego zróżnicowania. Zestawione zostaną takie zmienne, jak stan ludności, gęstość zaludnienia, wskaźniki struktur ludności według płci i wieku, a także podstawowe dane dotyczące ruchu naturalnego i wędrownego ludności.

Obszar, stan i rozmieszczenie ludności Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii

Analizę potencjału demograficznego GZM należy rozpocząć od przywołania podstawowych informacji na temat jej obszaru, a także stanu i rozmieszczenia ludności.

GZM jest usytuowana w województwie śląskim. W jej skład wchodzi łącznie 41 gmin, w tym:

- 26 gmin miejskich, wśród których znajduje się 13 miast na prawach powiatu (Bytom, Chorzów, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Katowice, Mysłowice, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Tychy, Zabrze), a także Będzin, Bieruń, Czeladź, Imielin, Knurów, Łędziny, Łaziska Górne, Mikołów, Pyskowice, Radzionków, Sławków, Tarnowskie Góry i Wojkowice;
- 13 gmin wiejskich: Bobrowniki, Bojszowy, Chełm Śląski, Gierałtowice, Kobiór, Mierzęcice, Ożarówce, Pilchowice, Psary, Rudziniec, Świerklaniec, Wiry i Zbrosławice;
- 2 gminy miejsko-wiejskie: Siewierz i Sośnicowice.

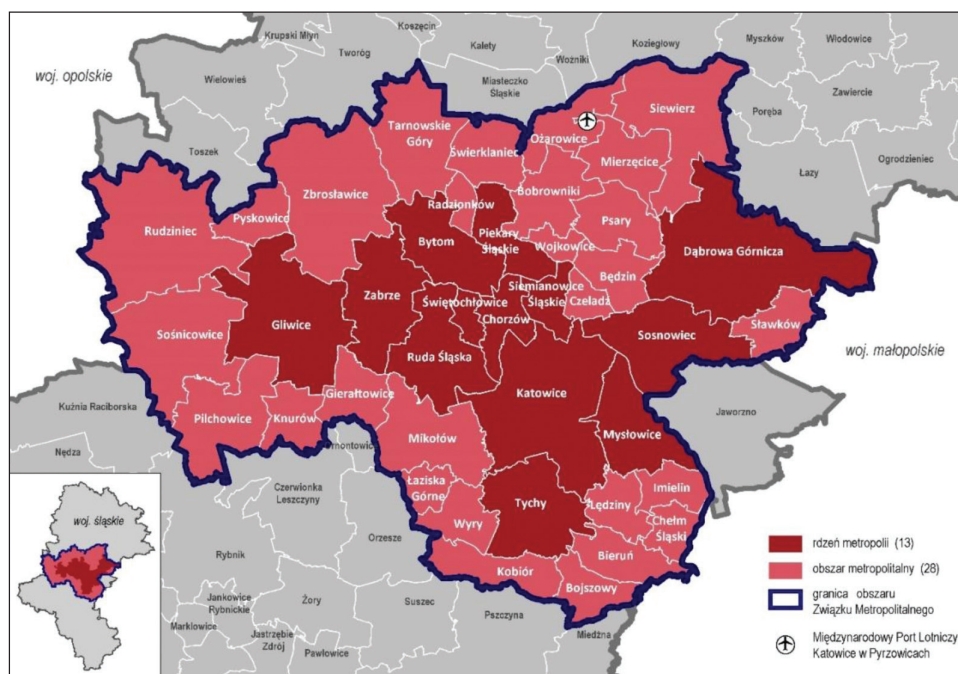
GZM obejmuje obszar 2 553 km², co stanowi 20,2% powierzchni województwa śląskiego oraz 0,8% powierzchni Polski. Największy obszar zajmują gminy: Dąbrowa Górnicza (189 km²), Katowice (165 km²) oraz Rudziniec (159 km²). Powierzchnie najmniejsze należą do gmin: Radzionków, Wojkowice i Świętochłowice (po 13 km²).

Metropolię zamieszkuje łącznie 2 279 560, co stanowi 51,8% ludności województwa śląskiego oraz 5,9% populacji Polski. Należy zwrócić uwagę na istotne zróżnicowanie liczby mieszkańców poszczególnych gmin. Najliczniej zamieszkane są: Katowice (299 012 mieszkańców), Sosnowiec (206 516 mieszkańców) oraz Gliwice (182 969 mieszkańców). Najmniejszą liczbę ludności notuje się w gminach: Kobiór (4 905 mieszkańców), Ożarówce (5 714 mieszkańców) oraz Chełm Śląski (6 144 mieszkańców).

Średnia gęstość zaludnienia w GZM wynosi 893 osoby na jeden kilometr kwadratowy — warto odnotować, że parametr ten osiąga znacząco wyższe wartości aniżeli przeciętna dla województwa (371 osób/km²) i Polski (123 osoby/km²). Największa gęstość zaludnienia występuje w gminach: Świętochłowice (3 940 osób/km²), Chorzów (3 319 osób/km²) oraz Siemianowice Śląskie (2 720 osób/km²). Najrzadziej zaludnione są gminy: Rudziniec (67 osób/km²), Sośnicowice (75 osób/km²) oraz Kobiór (102 osoby/km²).

Dane zaprezentowane w tabeli 1 pozwalają stwierdzić, że potencjał ludnościowy GZM szacowany na podstawie stanu ludności jest znaczny, przy założeniu, że rozpatruje się obszar metropolii jako całość. Jednak analizując wielkość populacji poszczególnych gmin w relacji do wielkości terytorium dostrzec można istotne różnice potencjałów w granicach metropolii. Większą gęstość zaludnienia notuje się w gminach miejskich, jednak — co ciekawe — nie zawsze osiąga ona wartości

najwyższe w miastach o największej liczbie mieszkańców. Z kolei gminy wiejskie są zazwyczaj tymi, w których gęstość zaludnienia bywa nawet kilkakrotnie niższa niż w miastach. Dane statystyczne potwierdzają więc wysoki poziom urbanizacji GZM. Jednocześnie można wysunąć tezę o znaczących, niewykorzystywanych do tej pory „możliwościach absorpcyjnych” gmin GZM. W szczególności chodzi tu o te, w których gęstość zaludnienia jest relatywnie mała. Przestrzeń do życia i mieszkania w tych gminach stanowi niewykorzystany potencjał metropolii. Można w tym upatrywać pewnych szans na rozwój, o ile uda się uruchomić potencjał przyciągania tego obszaru, o którym niewątpliwie decydują: stabilny rynek pracy i dobre warunki rozwoju gospodarczego. Warto dodać, że utworzenie metropolii rozpatrywanej w kategoriach zintegrowanego obszaru miejskiego stwarza szanse dla gmin notujących ujemny przyrost naturalny, ponieważ przemieszczenia ludności, jakie będą dokonywały się w jej granicach, mogą korzystnie wpłynąć na sytuację demograficzną.

Rys. 1. Obszar i granice Górnśląsko-Zagłębiowski Metropolii

Źródło: www.gzm.org.pl [data dostępu: 30.12.2017].

Tabela 1

Obszar, gęstość zaludnienia i liczba mieszkańców gmin Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii
Stan na 30.06.2016 r.

Lp.	Gmina	Obszar [km ²]	Gęstość zaludnienia [osoby/km ²]	Liczba mieszkańców [osoby]
1	2	3	4	5
1.	Będzin	37	1 561	57 761
2.	Bieruń	40	489	19 575
3.	Bobrowniki	52	229	11 905
4.	Bojszowy	35	218	7 630
5.	Bytom	69	2 465	170 059
6.	Chełm Śląski	23	267	6 144
7.	Chorzów	33	3 319	109 541
8.	Czeladź	16	2 014	32 225
9.	Dąbrowa Górnicza	189	648	122 451
10.	Gierałtowiec	38	311	11 834
11.	Gliwice	134	1 365	182 969
12.	Imielin	28	317	8 888
13.	Katowice	165	1 812	299 012
14.	Knurów	34	1 138	38 685
15.	Kobiór	48	102	4 905
16.	Lędziny	32	525	16 807
17.	Łaziska Górne	20	1 121	22 418
18.	Mierzęcice	49	156	7 632
19.	Mikołów	79	507	40 027
20.	Mysłowice	66	1 132	74 711
21.	Ożarów	46	124	5 714
22.	Piekary Śląskie	40	1 403	56 126
23.	Pilchowice	70	166	11 618
24.	Psary	46	260	11 939
25.	Pyskowice	31	594	18 418
26.	Radzionków	13	1 305	16 965
27.	Ruda Śląska	78	1 787	139 412
28.	Rudziniec	159	67	10 638
29.	Siemianowice Śląskie	25	2 720	68 011

1	2	3	4	5
30.	Siewierz	114	108	12 323
31.	Sławków	37	192	7 092
32.	Sosnowiec	91	2 269	206 516
33.	Sośnicowice	116	75	8 742
34.	Świerklaniec	45	264	11 888
35.	Świętochłowice	13	3 904	50 750
36.	Tarnowskie Góry	84	727	61 099
37.	Tychy	82	1 566	128 415
38.	Wojkowice	13	698	9 078
39.	Wry	35	225	7 876
40.	Zabrze	80	2 199	175 882
41.	Zbrosławice	148	107	15 879
Razem		2 553	893	2 279 560

Źródło: Dane Urzędu Statystycznego w Katowicach.

Struktury ludności w gminach Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii

Ważną grupę wskaźników potencjału demograficznego stanowią wybrane miary struktur ludności według płci i wieku. Analiza struktury ludności według płci i wieku jest podstawą wszelkich analiz i dociekań demograficznych. Jak twierdzi Marian Mitreǵa (1995, s. 44), znajomość tendencji występujących w tej strukturze pozwala na ocenę potencjału demograficznego danego obszaru oraz na projekcję jego tendencji rozwojowych. Ponadto struktura ludności według płci i wieku wpływa na ruch naturalny ludności, odgrywa więc istotną rolę w procesach planowania społecznego i gospodarczego, w określaniu zasobów pracy, determinuje wielkość konsumpcji i przesądza o skali potrzeb społecznych.

Najczęściej stosowanym wskaźnikiem struktury ludności według płci jest współczynnik feminizacji, wyrażający liczbę kobiet przypadających w danej populacji na 100 mężczyzn. Jak pokazują dane zawarte w tabeli 2, wartość tego wskaźnika — w skali zarówno całego kraju, jak i województwa śląskiego — wynosi 107, podczas gdy w gminach GZM obserwuje się znaczące zróżnicowanie poziomu feminizacji. Najsilniej sfeminizowane gminy to Bobrowniki i Sosnowiec, gdzie wskaźnik feminizacji wynosi 111. Na drugiej pozycji lokują się — *ex aequo* — gminy: Będzin, Chorzów, Czeladź i Katowice, w których na 100 mężczyzn

przypada 110 kobiet. Najniższe wartości współczynnika feminizacji notuje się w gminach: Zbrosławice (liczba kobiet jest równa liczbie mężczyzn), Lędziny (na 100 mężczyzn przypada 101 kobiet), a także Bieruń i Kobiór (wartość wskaźnika osiąga poziom 102).

Przewaga liczebna subpopulacji kobiet nad subpopulacją mężczyzn jest zjawiskiem powszechnym, wiążącym się z nadumieralnością mężczyzn powyżej 47. roku życia. Zaprezentowane dane pokazują jednak, że w niektórych gminach GZM dysproporcje te są wyjątkowo duże — dotyczy to głównie gmin miejskich. W ich zasobach demograficznych przeważają kobiety, jednak nadwyżka kumuluje się w wyższych przedziałach wiekowych, co nie jest szczególnie korzystne z perspektywy zasobów rynku pracy. Z kolei bardziej wyrównane proporcje liczby kobiet i mężczyzn obserwuje się w gminach, których „stolicami” są małe miasta, lub w gminach wiejskich. W tym wypadku można wnioskować o pewnych niedoborach kobiet, które najpewniej chcąc zrealizować swoje aspiracje edukacyjne i zawodowe zmieniły miejsce zamieszkania i osiedliły się w miastach. Warto dodać, że populacje, w których brakuje kobiet będących w wieku właściwym dla prokreacji (15—49 lat), są szczególnie narażone na ryzyko depopulacji, ponieważ ich potencjał reprodukcyjny jest mocno ograniczony.

Z perspektywy szacowania zasobów pracy i tendencji prokreacyjnych istotne jest również przyjrzenie się wartościom wskaźników struktury populacji ze względu na wiek. Na podstawie wartości współczynnika obciążenia demograficznego², wyrażającego stosunek liczby osób będących w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym) do liczby osób w wieku produkcyjnym, można określić stopień, w jakim subpopulacja osób zdolnych do podjęcia aktywności ekonomicznej jest obciążona kosztami związanymi z utrzymaniem osób nieaktywnych zawodowo.

W 2015 roku na 100 osób w wieku produkcyjnym w Polsce przypadało 60,1 osób w wieku nieprodukcyjnym. Wartość tego wskaźnika w województwie śląskim była podobna — wyniosła 59,9. Analiza danych zawartych w tabeli 2 prowadzi do wniosku, że ponadprzeciętne wartości wskaźnika obciążenia demograficznego występują w gminach: Bobrowniki (65,3), Psary (64,3), Chorzów (63,9), Będzin (63,2) oraz Gierałtówice (62,7). Wskaźniki o najniższej wartości ujawniły się w gminach Bieruń (51,3), Lędziny (52,9) oraz Łaziska Górne i Pyskowice (po 55,0).

Wysokie wartości współczynnika obciążenia demograficznego wskazują na ograniczony, kurczący się potencjał demograficzny. Niekorzystne proporcje subpopulacji osób w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym wskazują bowiem dość jednoznacznie na problem starzenia się demograficznego, którego konsekwencją jest wyludnianie gmin wchodzących w skład GZM. Problem ten nie dotyczy jednak całego obszaru metropolii, ponieważ — ponownie — tylko gminy skupione wokół małych miast dysponują zasobami ludnościowymi, pozwalającymi z nieco większym optymizmem patrzeć w przyszłość.

² Współczynnik ten bywa również określany jako współczynnik obciążenia ekonomicznego.

Wartości współczynnika obciążenia demograficznego są silnie skorelowane ze współczynnikiem starości demograficznej, wskazującym na procentowy udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności.

Wielkość tego wskaźnika obliczona dla populacji Polski wynosi 19,6%, podczas gdy w województwie śląskim przekracza 20%. Oznacza to, że obie populacje znajdują się w fazie zaawansowanej starości demograficznej. Rekordowo wysokie wartości współczynnika starości demograficznej w 2015 roku odnotowano w Katowicach i Sosnowcu — w obydwu miastach odsetek osób w wieku poprodukcyjnym wyniósł 23,9%. Nieznacznie niższą jego wartość osiągnęła populacja gmin: Czeladź (23,7%), Bobrowniki (23,3%) oraz Będzin (22,9%). Na drugim biegunie lokują się gminy, w których stopień zaawansowania procesów związanych ze starzeniem się populacji jest znacznie niższy. Należą do nich gminy: Bojszowy i Wiry (po 15,2%) oraz Bieruń i Łędziny (po 15,4%).

Analiza danych zaprezentowanych w tabeli 2 dowodzi w sposób jednoznaczny, że problem starzenia się populacji dotyka wszystkich gmin GZM, niemniej jednak tempo i stopień zaawansowania tego procesu są zróżnicowane w różnych częściach metropolii. Wpływ na to ma niewątpliwie różne natężenie urodzeń — w gminach, w których problem starzenia się populacji jest mniej dotkliwy, notuje się większą niż przeciętna liczbę urodzeń. Populacje bowiem starzeją się „od dołu” wskutek zmniejszania się udziału osób młodych, jak również „od góry”, co jest związane z wydłużaniem trwania życia ludności (*Demography report...*, 2010, s. 64).

Tabela 2

Wskaźniki struktur demograficznych
w gminach Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii w 2015 roku

Obszar/Gmina	Współczynnik		
	starości demograficznej* [%]	obciążenia demograficznego**	feminizacji***
1	2	3	4
Polska	19,6	60,1	107
Województwo śląskie	20,7	59,9	107
1. Będzin	22,9	63,2	110
2. Bieruń	15,4	51,3	102
3. Bobrowniki	23,2	65,3	111
4. Bojszowy	15,2	57,1	104
5. Bytom	21,8	60,3	109
6. Chełm Śląski	19,1	59,8	108
7. Chorzów	22,1	63,9	110
8. Czeladź	23,7	62,6	110
9. Dąbrowa Górnicza	21,7	58,9	108
10. Gierałtowiec	19,0	62,7	108
11. Gliwice	22,0	60,7	108

1	2	3	4
12. Imielin	17,8	59,7	104
13. Katowice	23,9	62,0	110
14. Knurów	19,0	59,4	106
15. Kobiór	17,5	57,3	102
16. Łędziny	15,4	52,9	101
17. Łaziska Górne	17,6	55,0	106
18. Mierzęcice	20,4	59,1	107
19. Mikołów	19,8	61,4	108
20. Mysłowice	18,6	56,3	107
21. Ożarówce	19,9	59,4	105
22. Piekary Śląskie	20,8	59,3	109
23. Pilchowice	17,6	57,3	105
24. Psary	22,6	64,3	109
25. Pyskowice	20,2	55,0	109
26. Radzionków	20,6	59,6	106
27. Ruda Śląska	19,6	59,0	107
28. Rudziniec	19,2	56,1	104
29. Siemianowice Śląskie	21,7	60,5	109
30. Siewierz	21,2	61,5	108
31. Sławków	21,3	62,4	109
32. Sosnowiec	23,9	61,4	111
33. Sośnicowice	18,9	56,3	110
34. Świerklaniec	18,8	57,9	105
35. Świętochłowice	21,0	60,7	108
36., Tarnowskie Góry	21,7	61,9	108
37. Tychy	20,1	58,6	107
38. Wojkowice	22,3	58,2	109
39. Wry	15,2	57,8	104
40. Zabrze	20,7	57,1	107
41. Zbrosławice	19,0	55,9	100

* Współczynnik starości demograficznej wyraża relację liczby ludności w wieku poprodukcyjnym — 60 lat i więcej dla kobiet i 65 lat i więcej dla mężczyzn — do ogólnej liczby ludności.

** Współczynnik obciążenia demograficznego wyraża stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym do liczby osób w wieku produkcyjnym, w przeliczeniu na 100 osób. Jako nieprodukcyjny przyjęto wiek 0—17 lat (wiek przedprodukcyjny) oraz 60 lat i więcej (wiek poprodukcyjny); wiek produkcyjny to 18—59/64 lat (18—59 lat dla kobiet i 18—64 lat dla mężczyzn).

*** Współczynnik feminizacji określa liczbę kobiet przypadających na 100 mężczyzn w danej populacji.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Statystycznego Vademecum Samorządowca 2016*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2017.

Ruch naturalny w gminach Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii

Kolejne zmienne warunkujące wielkość potencjału demograficznego GZM wynikają z natężenia ruchu naturalnego ludności. W tabeli 3 ukazano zestawienie wartości najważniejszych wskaźników dotyczących rozrodczości i umieralności w gminach metropolii.

Jako miarę rodności przyjęto współczynnik urodzeń, wyrażony przez odniesienie liczby urodzeń żywych do liczby ludności zamieszkującej dany obszar (w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców). Natężenie urodzeń jest jednym z najważniejszych czynników przyrostu ludności, a także zmian jej struktury według wieku (Okólski, 2005, s. 67), rzutuje więc w sposób znaczący na zasoby demograficzne danego obszaru.

W roku 2015 wartość współczynnika urodzeń w Polsce wyniosła 9,6, w województwie śląskim wskaźnik ten był niższy o 0,5 — wynosił 9,1. Dane statystyczne zgromadzone w tabeli 3 świadczą o zauważalnym zróżnicowaniu rozrodczości w gminach tworzących GZM. Mediana wartości współczynnika urodzeń w gminach metropolii wyniosła 8,7, zaś jego średnia wartość to 8,9. Oznacza to, że natężenie urodzeń w GZM jest niższe aniżeli jego przeciętna wartość dla województwa śląskiego. Wskaźnik ten osiągnął wartości najwyższe w gminach: Bojszowy (11,5), Wiry (11,0), Gierałtów i Knurów (po 10,7) oraz Łaziska Górne (10,6). Z kolei najmniej urodzeń w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców odnotowano w gminach: Sławków (6,7), Psary (7,0), Sośnicowice (7,4), Chełm Śląski (7,5), Kobiór (7,6).

Przywołane dane jednoznacznie wskazują, że wśród gmin GZM notujących zarówno najniższe, jak i najwyższe wartości współczynnika urodzeń dominują gminy wiejskie oraz gminy miejskie, których „stolicami” są małe miasta. Wskaźniki powyżej przeciętnej potwierdzają uniwersalny trend, polegający na zróżnicowaniu natężenia urodzeń w miastach i na wsiach — przywiązanie do tradycyjnych form życia małżeńsko-rodzinnego i modelu rodziny z większą liczbą dzieci determinuje większą liczbę urodzeń na terenach wiejskich. Z kolei niski współczynnik urodzeń jest najpewniej rezultatem wyludniania wsi — osoby młode, w wieku właściwym dla prokreacji opuszczają te tereny, decydując się na realizację planów edukacyjnych i zawodowych w miastach, przez co potencjał demograficzny wsi ulega pomniejszeniu.

Potencjał ludnościowy można również określić z zastosowaniem współczynnika zgonów, obliczanego jako stosunek liczby zgonów do ogólnej liczby ludności (w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców). Podobnie jak rozrodczość, również umieralność wykazuje związek z przyrostem ludności, a także ze zmianami jej struktury według płci i wieku (Okólski, 2005, s. 75). Im niższa będzie zatem wartość współczynnika zgonów, tym potencjał demograficzny będzie większy, natomiast w miarę jej obniżania potencjał ludnościowy będzie się zmniejszał.

W roku 2015 wartość współczynnika zgonów w Polsce wyniosła 10,3, a jego średnia wartość w województwie śląskim osiągnęła 11,0. Mediana współczynnika

zgonów w gminach GZM sytuuje się na poziomie 10,4, zaś jego średnia wartość wynosi 10,9, czyli jest niemal identyczna jak wielkość wskaźnika dla województwa śląskiego. Ponownie dostrzec można istotne zróżnicowanie natężenia zgonów w poszczególnych gminach tworzących metropolię. Najwyższe wartości współczynnika zgonów odnotowano w gminach: Wojkowice (16,4), Bobrowniki (15,2), Świętochłowice (13,7), Chorzów (13,6), Będzin (13,4). Z kolei gminy, w których liczba zgonów w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców jest najmniejsza, to: Bojszowy (7,1), Bieruń (7,2), Kobiór (9,0), Łędziny (9,1) oraz Mikołów (9,2).

Ponownie okazuje się, że w czołówce obszarów charakteryzujących się relatywnie wysokim potencjałem ludnościowym są gminy wiejskie, co najpewniej należy wiązać z dobrą jakością życia, na którą składa się między innymi stan środowiska naturalnego czy wolniejsze w porównaniu z miastem tempo życia. Czynniki te wpływają korzystnie na stan zdrowia mieszkańców i przyczyniają się do wydłużania trwania ich życia. Gorzej prezentuje się sytuacja w gminach miejskich — okazuje się bowiem, że lepszy niż na wsi dostęp mieszkańców do służby zdrowia nie jest w stanie istotnie ograniczyć liczby zgonów.

Na podstawie różnicy pomiędzy liczbą urodzeń i zgonów wyznacza się wartość przyrostu naturalnego populacji. Aby móc porównać przyrost naturalny w gminach GZM, należy posłużyć się współczynnikiem przyrostu naturalnego, wyrażonym przez odniesienie wartości przyrostu naturalnego do wielkości populacji (w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców). Za pomocą tej miary można określić przyrost bądź ubytek populacji, jaki dokonuje się na skutek zmian w ruchu naturalnym ludności.

Wartość współczynnika przyrostu naturalnego dla populacji Polski w roku 2015 wyniosła $-0,7$, podczas gdy w województwie śląskim osiągnęła poziom $-1,9$. Uśrednione dane dla gmin GZM wskazują na $-2,0$, zaś mediana wynosi $-2,1$. Najwyższe wartości współczynnika przyrostu naturalnego osiągnęły gminy: Bojszowy (4,4), Bieruń (3,3), Knurów (1,4), Wry (1,3) oraz Łędziny (1,0). Najniższe wskaźniki osiągnęły takie gminy, jak: Wojkowice ($-7,7$), Bobrowniki ($-7,3$), Będzin i Sławków (po $-5,3$), Czeladź ($-5,2$).

Uzyskane dane są pochodną omówionych wcześniej statystyk dotyczących urodzeń i zgonów. Najprościej ujmując, duża liczba zgonów i mała liczba urodzeń decydują o niskim przyroście naturalnym, co stanowi istotne ograniczenie potencjału demograficznego, natomiast duża liczba urodzeń oraz ograniczone natężenie zgonów jest charakterystyczne dla populacji o relatywnie wysokim potencjale ludnościowym. Potwierdza się zatem sformułowana wcześniej teza o kumulowaniu potencjału demograficznego w gminach wiejskich i gminach skoncentrowanych wokół małych miast. Gminy miejskie, w szczególności te, których „stolicami” są większe miasta, mimo rozwiniętej infrastruktury społecznej i ekonomicznej nie dysponują aż tak dużymi odnawialnymi zasobami ludnościowymi.

Tabela 3

Wskaźniki ruchu naturalnego ludności
w gminach Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii w 2015 roku

Obszar/Gmina	Urodzenia żywe	Zgony	Przyrost naturalny
	[na 1 000 ludności]		
1	2	3	4
Polska	9,6	10,3	-0,7
Województwo śląskie	9,1	11,0	-1,9
1. Będzin	8,1	13,4	-5,3
2. Bieruń	10,5	7,2	3,3
3. Bobrowniki	7,9	15,2	-7,3
4. Bojszowy	11,5	7,1	4,4
5. Bytom	8,3	12,6	-4,2
6. Chełm Śląski	7,5	10,4	-2,9
7. Chorzów	9,3	13,6	-4,3
8. Czeladź	7,9	13,1	-5,2
9. Dąbrowa Górnicza	8,2	11,7	-3,5
10. Gierałtowiec	10,7	9,3	-2,0
11. Gliwice	9,1	10,9	-1,8
12. Imielin	10,2	9,4	0,8
13. Katowice	8,6	12,1	-3,4
14. Knurów	10,7	9,3	1,4
15. Kobiór	7,6	9,0	-1,4
16. Łędziny	10,1	9,1	1,0
17. Łaziska Górne	10,6	10,9	-0,3
18. Mierzęcice	8,4	12,0	-3,5
19. Mikołów	9,9	9,2	0,7
20. Mysłowice	9,6	9,7	-0,1
21. Ożarówice	8,8	11,0	-2,1
22. Piekary Śląskie	8,5	12,4	-3,9
23. Pilchowice	9,8	9,3	0,5
24. Psary	7,0	10,2	-3,2
25. Pyskowice	8,3	10,6	-2,3
26. Radzionków	8,3	9,5	-1,2

1	2	3	4
27. Ruda Śląska	9,6	12,3	-2,7
28. Rudziniec	7,9	10,2	-2,3
29. Siemianowice Śląskie	9,3	12,5	-3,2
30. Siewierz	8,7	10,0	-1,4
31. Sławków	6,7	12,1	-5,3
32. Sosnowiec	7,7	12,5	-4,7
33. Sośnicowice	7,4	9,3	-2,0
34. Świerklaniec	8,7	11,1	-2,4
35. Świętochłowice	9,4	13,7	-4,2
36. Tarnowskie Góry	8,5	9,9	-1,4
37. Tychy	10,0	9,4	0,6
38. Wojkowice	8,6	16,4	-7,7
39. Wryy	11,0	9,7	1,3
40. Zabrze	8,3	10,0	-1,7
41. Zbrosławice	9,2	9,6	-0,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Statystycznego Vademecum Samorządowca 2016*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2017.

Ruch wędrowkowy w gminach Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii

Zmiany w stanie i strukturze ludności są również konsekwencją dynamiki ruchu wędrowkowego ludności. Miarodajnym wskaźnikiem pozwalającym na porównanie sytuacji w poszczególnych gminach GZM jest saldo migracji, które wyraża różnicę między napływem i odpływem wędrowkowym w przeliczeniu na 1 000 ludności. Wskaźnik ten określa się również jako współczynnik przyrostu wędrowkowego.

Tabela 4 zestawia dane dotyczące migracji na pobyt stały w 2015 roku. Wartość tego wskaźnika w Polsce wyniosła w tym czasie -0,4, w województwie śląskim -1,5. Oznacza to, że na obydwu obszarach notowano ubytek liczby ludności. Na terenie GZM wzrost liczby ludności spowodowany ruchem wędrowkowym dotyczył 20 spośród 41 gmin, przy czym najwyższy przyrost mieszkańców obserwuje się w gminach: Wryy (17,5), a także Imielin (13,2), Pilchowice (9,1), Świerklaniec (8,8), Ożarowice (7,9). Ujemne saldo migracji odnotowano w 21 gminach, przy czym najniższe wartości współczynnika przyrostu wędrowkowego ujawniły się

w Bytomiu (–5,8), gminie Bieruń (–4,9), Sosnowcu (–4,7), Rudzie Śląskiej (–4,2), Katowicach (–4,0) oraz Zabrze (–3,9)³.

Na podstawie zaprezentowanych wyników można stwierdzić, że proces wyludniania gmin GZM spowodowany ruchem wędrownym jest poważnym problemem — najsilniej odczuwają go duże miasta, natomiast w gminach miejskich skupionych wokół małych miast sytuacja jest nieco bardziej korzystna. Obserwowany trend można wiązać z procesem suburbanizacji, polegającym na wyludnianiu centrów dużych miast i przenoszeniu się ich mieszkańców do gmin z nimi sąsiadujących. Koncepcja związku metropolitalnego zakłada traktowanie GZM jako jednego dużego organizmu miejskiego, dlatego ruch wędrowny wewnątrz niej nie powinien być traktowany jako zjawisko, które może ograniczać potencjał demograficzny metropolii. Tym bardziej że dane statystyczne dowodzą, że zdecydowaną większość migracji wewnętrznych stanowią migracje wojewódzkie (*Ludność, ruch naturalny...*, 2017, s. 18). Niemniej jednak problemy mogą okazać się przemieszczenia ludności poza obszar GZM, także za granicę, ponieważ migrują na ogół osoby w wieku mobilnym (od 18. do 44. roku życia), będące jednocześnie w wieku właściwym do zakładania rodzin i prokreacji. Utrata tak cennych zasobów ludzkich będzie zatem negatywnie wpływać na ruch naturalny — skutki będą zauważalne głównie w odniesieniu do zmniejszającej się liczby zawieranych małżeństw oraz urodzeń, które warunkują odtwarzanie tkanki społecznej. Jest to zagrożenie o tyle realne, że w województwie śląskim w ruchu migracyjnym międzywojewódzkim notuje się ujemne salda migracji zarówno w miastach, jak i na wsi. Także saldo migracji zagranicznych osiąga na tym obszarze wartości poniżej zera (*Ludność, ruch naturalny...*, 2017, s. 19).

Tabela 4

Wskaźniki ruchu wędrownego ludności
w gminach Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii w 2015 roku

Obszar/Gmina	Saldo migracji	Saldo migracji [na 1 000 ludności]
1	2	3
Polska	–15 750	–0,4
Województwo śląskie	–6 980	–1,5
1. Będzin	38	0,7
2. Bieruń	–96	–4,9
3. Bobrowniki	54	4,5
4. Bojszowy	56	7,4
5. Bytom	–982	–5,8

³ Informacje na temat miejsc, z których do gmin GZM ludność przybywa w celu osiedlenia się na stałe, jak również dane dotyczące destynacji wybieranych przez osoby stąd wyjeżdżające stanowiłyby ważne uzupełnienie zaprezentowanych tu statystyk — istotne jest bowiem to, na ile ruch wędrowny o charakterze migracji wewnętrznych dokonuje się w granicach metropolii, a na ile wykracza poza te granice. Jednakże szczegółowe dane dotyczące kierunków ruchu wędrownego są na ogół dezagregowane tylko do poziomu powiatów, zatem jedynie na ich podstawie można wnioskować o kierunkach migracji z i do gmin GZM.

1	2	3
6. Chełm Śląski	25	4,1
7. Chorzów	-9	-0,1
8. Czeladź	-80	-2,5
9. Dąbrowa Górnicza	-338	-2,8
10. Gierałtowiec	91	7,7
11. Gliwice	-400	-2,2
12. Imielin	117	13,2
13. Katowice	-989	-3,3
14. Knurów	-156	-4,0
15. Kobiór	23	4,7
16. Lędziny	-3	-0,2
17. Łaziska Górne	-73	-3,3
18. Mierzęcice	34	4,5
19. Mikołów	73	1,8
20. Mysłowice	-179	-2,4
21. Ożarów	45	7,9
22. Piekary Śląskie	-124	-2,2
23. Pilchowice	105	9,1
24. Psary	73	6,1
25. Pyskowice	-56	-3,0
26. Radzionków	-49	-2,9
27. Ruda Śląska	-583	-4,2
28. Rudziniec	58	5,4
29. Siemianowice Śląskie	-233	-3,4
30. Siewierz	-2	-0,2
31. Sławków	11	1,5
32. Sosnowiec	-978	-4,7
33. Sośnicowice	24	2,8
34. Świerklaniec	104	8,8
35. Świętochłowice	-186	-3,6
36. Tarnowskie Góry	104	1,7
37. Tychy	-299	-2,3
38. Wojkowice	54	6,0
39. Wry	137	17,5
40. Zabrze	-695	-3,9
41. Zbrosławice	120	7,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Statystycznego Vademecum Samorządowca 2016*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2017.

Podsumowanie

Zaprezentowane dane wskazują, że zasoby demograficzne Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii są rozmieszczone nierównomiernie. Odwołując się do wartości podstawowych wskaźników demograficznych można stwierdzić, że jakkolwiek pewne procesy ludnościowe dokonujące się w tworzących ją gminach mają charakter uniwersalny (mowa tu przede wszystkim o starzeniu się populacji i związanej z tym depopulacji), to jednak trudno mówić o ich jednakowej dynamice na całym obszarze GZM. Zdecydowanie szybciej zachodzą one w dużych miastach, których populacje są wyraźnie starsze niż w gminach wiejskich, oraz w gminach miejskich skoncentrowanych wokół małych miast. Dane statystyczne świadczą o tym, że ujemne wartości przyrostu naturalnego oraz ujemne salda migracji dotyczą także przede wszystkim dużych miast. Potwierdza to typologia demograficzna powiatów województwa śląskiego sporządzona w roku 2017 z wykorzystaniem metody Webba⁴, w której wzięto pod uwagę zależność między wartością przyrostu naturalnego i saldem migracji. Zgodnie z tą klasyfikacją 10 spośród 36 powiatów województwa śląskiego uznano za aktywne demograficznie, przy czym w pięciu z nich odnotowano wzrost zaludnienia spowodowany dodatnim przyrostem naturalnym i dodatnim saldem migracji. Wśród powiatów o najlepszej sytuacji demograficznej znalazły się bieruńsko-lędziński i mikołowski. Na tej podstawie można wnioskować, że należące do GZM wszystkie gminy powiatu bieruńsko-lędzińskiego, tj. Bieruń, Bojszowy, Chełm Śląski, Imielin, Łędziny, oraz trzy gminy powiatu mikołowskiego, tj. Mikołów, Łaziska Górne i Wiry, są tymi, których przyszłość demograficzna nie jest zagrożona. Z kolei zmiany demograficzne w pozostałych 26 powiatach województwa śląskiego miały charakter depopulacyjny, przy czym w 19 z nich odnotowano spadek zaludnienia w wyniku ujemnego przyrostu naturalnego oraz ujemnego salda migracji. Najmniej korzystną sytuację demograficzną odnotowano w takich gminach GZM, jak: Piekary Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Bytom, Siemianowice Śląskie i Zabrze (*Ludność, ruch naturalny...*, 2017, s. 20).

Mimo że to właśnie dzięki dużym ośrodkom miejskim stymulowany jest rozwój gospodarczy, to jednak mniejsze miejscowości posiadają odnawiające się zasoby kapitału ludzkiego istotnie rozwój ten determinującego. Siłą metropolii powinno być zatem pełne partnerstwo jednostek samorządu terytorialnego oparte na przekonaniu, że każda z tworzących metropolię gmin ma zasoby, dzięki którym może wesprzeć i usprawnić funkcjonowanie tej struktury.

Rozwój nowo powstałej metropolii w dużej mierze zależy od tego, w jaki sposób wykorzystany zostanie jej potencjał demograficzny. Bez wątpienia wymaga to spojrzenia na nią jako na integralną czy wręcz organiczną całość, złożoną

⁴ Klasyfikacja Webba wyróżnia osiem typów jednostek terytorialnych, tj. typy A, B, C, D, które są identyfikowane jako jednostki rozwojowe (aktywne demograficznie) oraz typy E, F, G, H, klasyfikowane jako jednostki depopulacyjne (por. *Ludność, ruch naturalny...*, 2017, s. 19–20).

z elementów funkcjonalnie z sobą połączonych. Między gminami GZM od lat takie powiązania występują, dotyczą one między innymi rynku pracy, sfery edukacji, rynku usług konsumpcyjnych, w tym handlowych, zdrowotnych czy kulturalno-rozrywkowych. Dzięki wykorzystaniu już istniejących oraz kreowaniu nowych powiązań funkcjonalnych możliwe będzie nie tylko wyrównywanie dysproporcji rozwojowych gmin, ale także optymalne wykorzystanie i rozmieszczenie zasobów pracy, zahamowanie odpływu wędrownego, a w konsekwencji odbudowanie kapitału ludzkiego.

Sukces metropolii w dużej mierze będzie zależał od zasobów kapitału ludzkiego, dlatego priorytety działalności władz GZM powinny być zorientowane na kształtowanie odpowiedniej polityki ludnościowej, sprzyjającej odmładzaniu struktur ludności. W pierwszej kolejności należy zadbać o atrakcyjną ofertę edukacyjną, która zatrzyma młodzież w metropolii, a jednocześnie będzie przyciągała młodych ludzi spoza tego obszaru. Drugim priorytetem powinny być działania zmierzające do utworzenia nowych miejsc pracy z naciskiem na branże prorozwojowe tak, by metropolitalny rynek pracy był konkurencyjny. Trzeci kierunek działania powinien być zorientowany na zbudowanie sieci połączeń transportowych między gminami w celu ułatwienia codziennych dojazdów do pracy w granicach metropolii. Czwarty priorytet dotyczy odpowiedniej ogólnie rozumianej polityki rodzinnej. Jeśli na obszarze metropolii ma się odtwarzać tkanka społeczna, konieczne jest zapewnienie korzystnych warunków zakładania rodzin i wychowania dzieci — chodzi tu nie tylko o materialne wsparcie dla rodzin, ale także o rozbudowę infrastruktury ułatwiającej codzienne funkcjonowanie rodzin z dziećmi, tak aby metropolia stała się dla nich dobrym miejscem do życia.

Literatura

- Demography Report 2010. Older, more numerous and diverse Europeans*, 2011. Luksemburg: Eurostat.
- Karolczak K., 2017: *Dlaczego warto inwestować na Śląsku?* „Kapitał Śląski”, nr 5, s. 8—9.
- Kłusek M., 2017: *Potencjał demograficzny a poziom rozwoju gospodarczego podregionów w Polsce w okresie 2004—2012*. „Folia Oeconomica. Acta Universitas Lodzensis”, nr 1(327), s. 231—244.
- Krupowicz J., 2008: *Badanie przestrzennego zróżnicowania wybranych procesów i struktur demograficznych w powiatach województwa dolnośląskiego*. „Sekcja Analiz Demograficznych”, z. 19.
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie śląskim w 2016 roku*, 2017. Katowice: Urząd Statystyczny w Katowicach.
- Mitręga M., 1995: *Demografia społeczna*. Katowice: „Śląsk”.
- Okólski M., 2005: *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Pietrzykowski T., 2017: *Ustawa metropolitalna wielką szansą dla konurbacji śląsko-zagłębiowskiej*. „Kapitał Śląski”, nr 5, s. 5.

Statystyczne Vademecum Samorządowca 2016, 2017. Katowice: Urząd Statystyczny w Katowicach.

Szymła Z., 2000: *Determinanty rozwoju regionalnego*. Wrocław—Warszawa—Kraków: Ossolineum.

Wpływ potencjału demograficznego i gospodarczego miast wojewódzkich na kondycję województw, 2013. Warszawa: Mazowiecki Ośrodek Badań Regionalnych.

Akty prawne

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie utworzenia w województwie śląskim związku metropolitalnego pod nazwą „Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia” (Dz.U. 2017, poz. 1290).

Ustawa o związku metropolitalnym w województwie śląskim (Dz.U. 2017, poz. 730).

Źródła internetowe

www.gzm.org.pl [data dostępu: 30.12.2017].